

СОЦИОФОНЕТСКИ ПОГЛЕД НА СРПСКЕ ЛЕЗИЧКЕ ВАРИЈЕТЕТЕ – ПЕРЦЕПЦИЈА. АКУСТИКА. СТАВОВИ.²

У раду су акустичке и лингвистичке одлике седам урбаних варијетета српског језика повезане са ставовима које су 102 испитаника доделила говорницима – представницима одабраних варијетета. Најпре је проверавана перцептивна моћ испитаника писањем отворених коментара и навођењем параметара које користе као значајне у идентификацији регионалне припадности говорника. Након тога су анализиране особине издвојене као аудитивне/лингвистичке, са једне, и акустичке, са друге стране, и подвргнуте су спектралној анализи помоћу софтверског пакета PRAAT. Акустичка анализа обухвата поређење форманата – Ф1, Ф2, Ф3, особина које говоре о отворености, односно, о периферности и централности вокала. Перцептивна моћ испитаника, отворени коментари и описивање регионалних варијетета повезани су са резултатима акустичке анализе и показана је (не)повезаност између изнетих ставова и резултата, као и који се параметри показују као јачи аргументи за додељивање оцена.

Кључне речи: социофонетика, акустичка фонетика, прозодија, српски језик, варијетети, перцепција, ставови

1. Увод

Социофонетика³, настала као спој двају подручја – социолингвистике и фонетике, представља веома занимљиво и, данас, доста актуелно лингвистичко поље, чија испитивања иду у више праваца: од студија у којима се проучава перцептивна моћ испитаника у одређивању регионалног порекла говорника до повезивања акустичких одлика у варијететима и могућих оцена које им додељују испитаници. Сегменталне

¹ ninna_91@yahoo.com

² Рад је насу оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* (бр. 178021), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ У литератури егзистира и термин *фонетска социолингвистика* (THOMAS 2007).

(прозодијске)⁴ и супрасегменталне варијације и разлике на нивоу регионалних, а све више и социјалних варијетета, заслужују детаљно проучавање и истраживање, што се повезивањем фонетских, пре свега, акустичких метода, са једне, и социолингвистичких, са друге стране, и постиже.

Поред проучавања фонетских и нагласних разлика на нивоу регионалних варијетета, социофонетика испитује и постојање варијација у различитим друштвеним контекстима. Сваки појединац ће свој говор (идиолект) мењати у зависности од ситуације у којој се налази – тежиће да у формалним ситуацијама своје нагласне особине приближи стандарднојезичним. На промену језичких одлика могу утицати бројни фактори, као што су сама природа говорника, лингвистички и социјални контексти, тема, саговорник, односно, прималац поруке итд. Поред проучавања идиолеката, социофонетика се бави и проучавањем варијација на нивоу друштвених група, тј. социолеката.

Заузимајући ставове⁵ према одређеним варијететима унутар једног језика, испитаници их перципирају као стандардне или не и у складу са тиме као друштвено пожељне или не, обраћајући пажњу на фонетске и нагласне особине говорника – представника појединачних варијетета. Перцептивна (не)моћ испитаника може бити значајан показатељ да ли заиста фонетске одлике играју улогу у перцепцији и препознавању говора или велику улогу имају неки спољни, ванлингвистички елементи – стереотипи и идеологија. Са друге стране, све оне фонетске или нагласне особине које испитаници издвајају као маркиране, односно разликовне на нивоу варијетета, испитују се методама акустичке анализе и показују да ли оне заиста постоје.

2. Претходна истраживања

Зачетник модерне социофонетике јесте Лабов⁶ (LABOV, YAEGER & STEINER, 1972) који је дотадашњи манир – импресионистичку транскрипцију⁷ фонетских реализација (THOMAS 2007) пренео на поље

⁴ У сегментални ниво убрајамо испитивање варирања фреквенције, интезитета, трајања и пауза, док сегментни ниво чине испитивања у промени квалитета артикулације гласова.

⁵ Испитивање ставова, као збира нечијих мишљења и уверења, представља битно питање у социолингвистици, примењеној лингвистици и социофонетици (LABOV 1972a,b; COUPLAND 1985, 2001, 2003; COUPLAND & BISHOP 2007).

⁶ О повезивању фонетских променљивих и социодемографских података испитаника, на примеру енглеског језика, писали су раније Лабов (1966) и Традил (1974).

⁷ Анализа варијетета аудитивним путем представља лакши начин проучавања, али недовољан: савремена социофонетика мора баратати акустичком апаратуром (HAY &

акустичке фонетике: акустичка анализа првог и другог форманта код самогласника постајала је све популарнија и централно језгро експерименталних истраживања (THOMAS 2001). Наредна истраживања ослањала су се на темеље које је поставио Лабов, а циљеви савремене социофонетике постају бројнији у складу са напредовањем технологије: проучавају се и остали акустички параметри – зависно од прозодијске структуре сваког језика, а ту говоримо о интензитету и трајању вокала, говорном темпу, ритму⁸ и паузама, као и о акустичкој анализи консонаната чија реализација може бити занимљива у зависности од језичког варијетета. Бројни радови из области прозодије и акустичке фонетике, у којима су аутори креирали велики број експеримената за проучавање говорне продукције, користе се у социофонетским истраживањима

О улози и значају социофонетике, као и о разлици између социолингвистике и социофонетике, постоји низ радова и монографија (TALIGAMONTE 2006; THOMAS 2002, 2007, 2011; HAY & DRAGER 2007) и већина њих указује на актуелне теме и домете социофонетских истраживања, истичући да би удруженост акустичких, перцептивних и етнолингвистичких метода била кључна за разумевање фонетских варијација у друштвеном контексту.

Проучавање перцептивних и идентификационих способности⁹ испитаника према регионалним акцентима представља значајан сегмент у социофонетским и дијалекатским радовима. Аутори су, највише на примеру енглеског (PURNELL, IDSARDI & BAUGH 1999; CLOPPER & PISONI 2003–2004; CLOPPER 2004; CLOPPER, BRADLOW 2008) али и других језика – француског (VIERU-DIMULESCU & BOULA DE MAREÛIL 2006; WOENHLING & BOULA DE MAREÛIL 2006), холандског (VAN BEZOOIJEN & GOOSKENS 1999) проучавали колико испитаници заиста могу да одреде регионално прекло говорника и у складу са тиме испитивали акустичку страну варијетета. Велики број социофонетских радова заснива се на корелацији перцептивних, опажајних и акустичких параметара у којима су аутори настојали да повежу све оне особине које су испитаници додељивали говорницима са изнетим ставовима, и да методама акустичке фонетике испитају разлике на сваком изабраном нивоу.

У раду из 1999. године Нјеђелски је проучавала колико стереотипи имају утицаја на перцепцију фонетских особина говорника и заузимању ставова на примеру америчког језичког варијетета у Детроиту. Она је (DRAGER 2007).

⁸ О улози ритма видети у: VIERU-DIMULESCU & BOULA DE MAREÛIL 2006.

⁹ Занимљиво је истраживање које говори о улози пола испитаника приликом идентификације регионалног порекла говорника (CLOPPER, CORNEY & PISONI 2005).

показала да се границе у перцепцији звукова и фонетских и нагласних особина у говору померају у зависности од тога одакле претпостављамо да су особе – једној групи иситаника је речено да су говорници из Детроита, а другој да су из Канаде, и испитаници су учавали оне фонетске особине које су везане за та поднебља, а не оне које су заиста изговорене и чуће (NIEDZIELSKI 1999). Иста ауторка је у раду *Acoustic Analysis and Language Attitudes in Detroit* проучавала акустичке особине код тридесеторо говорника пореклом из Детроита и њихове ставове према сопственом и околним варијететима и један од закључака односио се да жене користе стандардније и престижније варијетете у говору у односу на мушкарце (NIEDZIELSKI 1996).

Када је реч о српском језику, перцептивна¹⁰ истраживања почињу бивати актуелна последњих година (СРЕДОЈЕВИЋ 2011), док су акустичке анализе појединачних варијетета бројније – истраживања Павла Ивића и Илсе Лехисте, Асима Пеца и Петра Правице, Маје Марковић и Исидоре Бјелаковић, Дејана Средојевића, који су се бавили акустичком анализом вокала код говорника са простора Војводине; Александре Лончар Раичевић (ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ 2016), која је у својој дисертацији проучавала акустичке карактеристике ужичког краја; и истраживање Тајане Пауновић, која је проучавала одлике нишког урбаног варијетета у погледу квалитативних особина и трајања вокала (PAUNOVIĆ 2002).

3. Истраживање

Главни циљ рада лежи у испитивању акустичких одлика седам урбаних варијетета српског језика и повезивању са перцепцијом и ставовима испитаника према истима. У ранијем истраживању бавили смо се испитивањем ставова средњошколаца према урбаним варијететима српског језика у погледу друштвене пожељности, солидарности и лингвистичких перформанси – додељивањем особина помоћу семантичко-диференцијалних скала. Добијени резултати показали су да су испитаници учавали нагласне разлике међу варијететима и да су новоштокавске оцењивали позитивно у смислу професионалности и језичке исправности, док су староштокавске оцењивали позитивно у смислу солидарности и блискости. Овим истраживањем желимо да видимо:

1. Које параметре испитаници препознају као специфичне и разликовне за одређене варијетете?

¹⁰ Корелацијом перцептивних и акустичких ставова у хрватском језику бави се Еленмари Плетикос (PLETIKOS 2008).

2. Које сличности и разлике уочавамо међу одабраним варијетима на лингвистичком плану?
3. Које су акустичке разлике међу испитиваним варијететима у погледу вокалског квалитета?

Рад је експлоративног типа и намера није описивање сваког појединачног варијетета¹¹ већ у поређењу истих и покушају да се успостави веза између ставова испитаника са фонетским и прозодијским одликама истих. Испитивање се врши са циљем да се испитају квалитетске особине вокала у различитим варијететима српског језика како би се акустички описао и класификовао вокалски систем српског језика у зависности од регионалног порекла. На овај начин уочићемо сличности и разлике у постојању вокала на широј српској језичкој плохи и тиме пружити научни допринос – посебно акустичком анализом вокала код досад неиспитиваних варијетета.

3.1. Избор варијетета и селекција говорника

Аудитивној и акустичкој анализи подвргнуто је седам различитих, урбаних варијетета српског језика – апатински, суботички, београдски, крушевачки, бачки, нишки и пиротски. Сви одабрани варијетети представљају екавске говоре и прва три можемо сврстати у групу новоштокавских – северозападни апатински говорни варијетет припада бачким говорима војвођанског дијалекта и одликује се „блискошћу са источнохерцеговачким дијалектом и тиме са књижевним српским језиком“ (ИВИЋ 1994: 167); суботички варијетет спада у типичне војвођанске говоре, код којих се „вокали *ě* и *ǫ* већином се изговарају веома отворено... док је отворен изговор присутан и код *и* независно од квантитета“ (ИВИЋ 1994: 166), а и преношење акцената на клитике је недоследније у односу на источнохерцеговачке (БОШЊАКОВИЋ 2009: 79); београдски варијетет се разликује од претходна два и тешко је описати га због прилива великог броја људи са стране и немогућности успостављања једне уједначене димензије на лингвистичком плану; крушевачки и бачки варијетети спадају у косовско-ресавске говоре (према: ИВИЋ 1994; ПЕЦО 1985); нишки и пиротски спадају у призренско-тимочке говоре – уже, први је призренско-јужноморавски, а други тимочко-лужички.

Говорници су бирани на основу три критеријума – регионалног порекла, старости и пола. У питању су особе женског пола, младе – чији говори представљају урбане варијанте. Табела са њиховим подацима налази се на крају рада, у одељку *Прилози*.

¹¹ Оваква истраживања захтевају другачији приступ.

3.2. Методологија

Први део рада бави се перцептивном (не)моћи испитаника у препознавању регионалних варијетета српског језика – како је урађено посебно истраживање у вези са перцепцијом, чији ће резултати бити представљени у посебном раду, овде ћемо изнети оне лингвистичке, фонетске, прозодијске и акустичке параметре које су испитаници препознавали као карактеристичне за одређени варијетет. Испитаници су, током слушања снимака, у првом делу експеримента оцењивали говорнике на семантичко-диференцијалним скалама, а у другом уписивали отворене коментаре: захтевано је да, након одслушаног снимка, упишу место из ког мисле да потиче говорник, а да, након тога, опишу на основу чега су препознали говорника као таквог и шта мисле о његовом говору. Коментари су сумирани у виду табела, подељени на лингвистичке, фонетске и прозодијске, а уписиван су они најфреквентнији – који су се јављали више пута код различитих испитаника.

У другом делу рада дескриптивном методом описане су лингвистичке одлике анализираних варијетета у погледу прозодије – све речи подвргнуте су аудитивној анализи и у складу са тиме описано је акцентогено место, инвентар и дистрибуција прозодема, (не)постојање предакцентатске и постакцентатске дужине и парадигматски акценат. Уочене особине представљене су табеларно.

У трећем делу рада бавили смо се акустичком анализом сваког појединачног варијетета. Корпус за анализу представљале су речи ексцерпираних из текста¹² у којима су се вокали налазили под свим акцентима или, пре свега, под кратким и дугим. Корпус обухвата укупно 50 речи у којима је исто акцентогено место¹³ у свим анализираним варијететима – примењено на седам варијетета укупно износи 350 анализираних примера.

¹² Како рад представља покушај да се ставови испитаника према поменутиим варијететима, изнесеним у претходном раду, повежу са акустичким параметрима, нужно је било анализирати текстове читане за потребе ранијег истраживања. Текст је био кратак и исте садржине, написан стандардним језиком у погледу морфо-синтаксичких и лексичких особина, али су га говорници читали својим акцентом јер је то и био циљ истраживања – утврдити ставове испитаника према фонетским, односно, нагласним особинама различитих варијетета. У тексту је био заступљен релевантан број примера који ће одредити регионално порекло говорника, те су се у ту сврху нашле речи са различитим акцентогеним местом, али и истим у којима су квантитетске и квалитетске одлике вокала били маркери.

¹³ При акустичкој анализи обрадили смо само речи које имају исто акцентогено место, дакле, извршена је акустичка анализа вокала илустрованих под истим условима – речи са различитим акцентогеним местом испитаници су перципирани као разликовне и битне за регионално порекло испитаника и саме по себи су показатељ регионалне припадности, те су изузете из акустичке анализе.

Имајући у виду да је прецизност сечења вокала пресудна за добијање тачних вредности, у раду смо се руководили правилима која постоје у релевантној литератури (ГУДУРИЋ 2004; LADEFOGED 2001, 2003, 2006). Одабир вокала реализованих под истим условима знатно је утицао на смањење броја анализираних примера и немогућности да све речи буду под свим акцентима – у питању је полуспонтани говор, а не листе речи у којима би били контролисани сви услови. Снимање је извршено у тихим условима, директно у *PRAAT*-у (верзија 6.0.14, BOERSMA & WEENICK 2010) који је и коришћен за спектрограмску анализу и мерење прва три форманта. Просечне вредности форманата нађене су у *SPSS*-у (в. 20.00) и целокупна статистичка обрада података извршена је у поменутом програму, али је због ограниченог простора у раду дата заокружена просечна вредност сваког вокала код сваког говорника. У потпоглављима извршени су акустички описи сваког вокала у зависности од регионалног порекла испитаника и начињени су дијаграми за сваки вокал (у *Excel*-у).

4. Анализа резултата спроведеног истраживања

4.1. Први део истраживања: *Перцепција и опис регионалних варијетета*

Поред оцењивања говорника на семантичко-диференцијалним скалама, од испитаника је тражено да одговоре из ког места мисле да су говорници, као и да у отвореном коментару опишу њихов говор и да упишу параметре на основу којих су били у (не)могућности да процене регионално порекло испитаника. Сви испитаници уписали су макар један коментар, а у раду ћемо, ради лакше прегледности, коментаре сумирати у виду табеле где ћемо дати најфреквентије – оне које сматрамо релевантним јер су се више пута понављали код различитих испитаника. Коментаре смо груписали у четири колоне у којима смо, на једном месту, сврстали све коментаре које су испитаници записали слободним речима. Анализирани коментари, богати и прилично уједначени и на нивоу Блага и на нивоу Ниша, били су веома значајни показатељи колико средњошколци користе искуство, теоријско и школско знање у тумачењу регионалног порекла. Још занимљивији су били њихови фонетски и прозодијски параметри на основу који су препознавали исте.

Табела 1: Коментари испитаника према седам варијетета српског језика

ВАРИЈЕТЕТ	ДИЈАЛЕКАТСКО/ СТАНДАРДНО/ ИСПРАВНО	ПРОЗОДИЈСКЕ ОСОБИНЕ	ОДЛИКЕ ГЛАСОВА	ОСТАЛИ КОМЕНТАРИ
АПАТИНСКИ	стандардни; књижевни; источнохерцеговачки; као у граматицима;	правилно место акцента; више од једног акцента; преношење акцентата на не; једина изговорила „на мене“;	уопште не развлачи вокале; нормални; сигурно није из Крушева јер не говори отежући; као да су акцентовани сви вокали;	јасан; мелодичан; лепо за слушање, али мало досадно;
СУБОТИЧКИ	тачан; исправан;	правилно место акцента; више од једног акцента; правилно изговарање речи са свим акцентима; акцентовање рече не;	мање развлачи вокале од трећег; умерени;	немам став; бољи од трећег; доста је спор;
БЕОГРАДСКИ	неутралан; нестандардан; тачан; као са телевизије – значи правилан; без дијалекатске наглашености; овако глумци причају;	правилно место акцента; пренети су акценти на проклитике; није изговорено „на мене“;	нема развлачења вокала; препознатљивији од вокала прве јене;	као са телевизије; овако причају новинари; није ми досадан;
КРУШЕВАЧКИ	дијалекатски; косовско-ресавски; нестандардан; неправилан; препознатљив;	неправилно место акцента; нема преношења на речцу не; није изговорено „на мене“;	развлачи вокале; отворени вокали; много отеже; вокал Е јако отворен;	Село гори, а баба се чешља; много отегнут;
БЛАЧКИ	косовско-ресавски; наи; није крушевачки говор сигурно; нестандардни; није граматички;	неправилно изговара речи; нема правилно место у коме су акценти; нема преношења на речцу не и није изговорено „на мене“;	мање отворени вокали од четвртог;	развучен; мелодичан;
НИШКИ	призренско-тимочки; неправилан; нестандардни; разликује се од других јужних – мање неправилан;	неправилно место акцента; све је кратко, има један акценат; нема ни преношења акцентата;	сви вокали кратки; све исто изговорено;	превише брз; нема дуго већ је све кратко; све равно и монотono за слушање;
ПИРОТСКИ	најнеправилнији; никако није стандардни; није нишки;	неправилно место акцента; најгоре изговорене речи; нема ниједну добру одлику;	сви вокали кратки; нема разлике у гласовима;	смешан; забаван; много лош; раван; пребрз;

Сви коментари су пренети у табеле онако како су их формулисали испитаници, с тиме што је аутор рада извршио груписање у складу са њиховом садржином. Коментари у првој колони говоре о стандардности/

исправности/дијалекатској обојености сваког варијетета; у другој колони се налазе коментари везани за оне лингвистичко-прозодијске особине, које испитаници бележе својим ухом, а не можемо их подвргнути акустичкој анализи – када говоримо о акцентоеном месту или преношењу акцената на клитике; у трећој колони налазе се особине које можемо чути и подвргнути акустичкој анализи – мерење вредности за прва три форманта који говоре о отворености, односно, о периферности и централности вокала у троуглу; у четвртој групи наилазимо на још неке особине. Коментари су дескриптивни, прилично уједначени, занимљиви и упућују на следеће:

1. Испитаници су новоштокавске варијетете карактерисали као тачне, исправне или стандардне, док су староштокавске сврставали као неисправне, правећи, међу првима, разлику између стандардности и исправности¹⁴. Варијетете су описивали у складу са традиционалним, литератури добро познатим терминима за дијалекте, и ту су веома успешно разликовали призренско-тимочке, косовско-ресавске, војвођанске дијалекте, и апатински као источнохерцеговачки, док је суботички био мање перцепиран као војвођански.
2. Прво место према фреквентности коментара заузима акцентоено место о коме говоримо као о главном аргументу за разврставање варијетета на новоштокавске и староштокавске. Испитаници су „најосетљивији“ били на поменути елемент и у складу са тиме на (не)преношење акцената на клитике. Преношење акцента са заменице на проклитику у примеру *на мене*, забележено у апатинском варијетету, уочили су већина испитаника и главно мерило за разврставање новоштокавских варијетета међу собом. Запажен је и начин изговарања лексема, тј. присутност прозодема у говору, и то на тај начин што је у нишким и пиротским варијететима примећено одсуство квантитетских и тонских компоненти док су их везивали за северније варијетете.
3. Претпоследњи сегмент носи информације везане за особине вокалских система сваког појединачног варијетета, те је у складу са тиме апатински варијетет описан као „нормалан“, у коме је изговор вокала правилан, али у коме је запажена и наглашеност неакцентованих вокала (види коментар: *као да су акценатовани сви вокали*). Крушевачки варијетет оцењен је као говор у коме имамо изразиту отвореност вокала, али и суботички говор у коме бележимо исто стање. Блачки варијетет оцењен је као мање изражен и у овом погледу, док је београдски варијетет показан као најмање маркиран и доминантан модел за усвајање

¹⁴ О чему сведоче резултати претходног истраживања.

стандардне норме. Јужни говори перцепирани су као једнолични, без икакве разлике у изговору вокала.

4. Последња група коментара упућује на чињеницу да испитаници уочавају интонацијске разлике међу варијететима и да бележе њихово постојање; да све варијетете са више од два акцента описују као мелодичне, живе, док нишки и пиротски описују као равне, монотоне, једноличне; да им „смета“ суботичко „развлачење“ и спор изговорни темпо, али и нишка „равноћа“, док им београдски варијетет највише прија.

Наведене особине представљају значајне путоказе за проучавање свих проучаваних варијетета, поготову оне које можемо проверити акустичком анализом и видети да ли се оне заиста тако реализују или не. Зато је потребан већи број испреплетаних истраживања, јер свака димензија доноси један нови поглед на језик.

4.2. Други део истраживања: *Шта то чујемо, а акустички не проверавамо? Нешто о лингвистичким одликама испитиваних варијетета*

Како и сам наслов каже, у овом потпоглављу се бавимо лингвистичком анализом одабраних варијетета, тј. уочавамо оне прозодијске особине које касније не подрвргавамо спектралној анализи. Ту је, реч о акцентогеном месту у речима, које су испитаници најпре уочавали; о преношењу акцената на клитике; (не)постојању предакценатских и постакценатских дужина; парадигматском акценту. Најпре ћемо приказати сличности и разлике код новоштокавских, варијетета табеларним путем уз дескриптивну анализу ексцерпираних примера, а онда и код староштокавских.

Табела 2: Неке од лингвистичких одлика новоштокавских варијетета

ВАРИЈЕТЕТ	АКЦЕНТОГЕНО МЕСТО				ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА КЛИТИКЕ У ОКВИРУ ГЛАГОЛА	ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА КЛИТИКЕ У ОКВИРУ ИМЕНСКИХ РЕЧИ	(НЕ)ПОСТОЈАЊЕ ПРЕДПОСТАКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА
	јуче хотел телевизија	Беча стрица	дан Беч	брат дан			
АПАТИНСКИ	јуче хотел телевизија	Беча стрица	дан Беч	брат дан	посетили; не волим; не може;	на мене;	хотел; водич; пешачим;
СУБОТИЧКИ	јуче хотел телевизија	Беча стрица	дан Беч	братдан	посетили; не волим; не може;	на мене;	хотел; водич; пешачим;
БЕОГРАД	јуче хотел телевизија	Беча стрица	дан Беч	брат дан	посетили; не волим; не може;	на мене;	хотел; водич; пешачим;

У новоштокавским говорима запажамо следеће:

1. Транскрибовани примери, забележени у табелама, сведоче о релативно уједначеном акцентогеном месту на нивоу свих анализираних новоштокавских варијетета: у свим лексемама извршено је преношење акцената са старих места; са друге стране, бележимо ретенцију циркумфлекса ван првог слога у речима страног порекла (пример: *телевизија*), о чему сведоче истраживања и у другим варијететима.¹⁵ Не бележимо појаву *хиперкориговано* изговорених облика.
2. Примећена је промена акценатских образаца у оквиру парадигматске промене речи, такође, на нивоу свих новоштокавских варијетета (*Бѣч – Бѣча; стрѣц – стрѣца*).
3. Преношење акцената на клитике извршено је на нивоу свих новоштокавских варијетета, када је реч о конструкцијама са глаголима (примери: *нѣ волим, нѣ може*), док је преношење са заменице извршено само у апатинском варијетету, а у осталим је изостављено (*на мене*).
4. Одсуство преакценатских, нестандардних дужина, очекивано је када је реч о новоштокавским варијететима, јер нису карактеристичне за поменуте регионе. Са друге стране, поста акценатске дужине, као одлика стандардног језика, бележе се у апатинском варијетету, и одређеним примерима у суботичком, док су потпуно редуковане у говору београдског представника (*хòтѣл – хòтѣл; пѣшāчѣм – пѣшāчѣм*).

---

¹⁵ Видети рад *Силазни акценти ван првог слога: дијалекат – стандард* (ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ 2014).

ВАРИЈЕТЕТ	АКЦЕНТОГЕНО МЕСТО				ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА КЛИТИКЕ У ОКВИРУ ГЛАГОЛА	ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА КЛИТИКЕ У ОКВИРУ ИМЕНСКИХ РЕЧИ	(НЕ)ПОСТОЈАЊЕ ПРЕДПОСТ АКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА
КРУШЕВАЧКИ	<i>јучѐ хотѐл телевѝзија</i>	<i>Бѐча стрица</i>	<i>дѝн Бѐч</i>	<i>брѝт днѝ</i>	<i>посѐтили; не вѝлим; не мѝже;</i>	<i>на мѐне;</i>	<i>неиѝчим; врѝтили; проиѐтали;</i>
БЛАЧКИ	<i>јуче; хотѐл; телевѝзија;</i>	<i>Бѐча; стрица;</i>	<i>дѝн; Бѐч;</i>	<i>брѝт; днѝ</i>	<i>посѐтили; не вѝлим; не мѝже;</i>	<i>на мѐне;</i>	<i>неиѝчим; врѝтили; проиѐтали;</i>
НИШКИ	<i>јуче¹⁶ хотѐл телевѝзија оčekивали</i>	<i>Бѐча; стрица</i>	<i>дѝн Бѐч</i>	<i>брѝт днѝ</i>	<i>посѐтили; не вѝлим; не мѝже;</i>	<i>на мѐне;</i>	<i>неиѝчим; врѝтили; проиѐтали;</i>
ПИРОТСКИ	<i>јучѐ хотѐл телевѝзија оčekивали</i>	<i>Бѐча стрица</i>	<i>дѝн Бѐч</i>	<i>брѝт; днѝ</i>	<i>посѐтили; не вѝлим; не мѝже;</i>	<i>на мѐне;</i>	<i>неиѝчим; врѝтили; проиѐтали;</i>

Табела 3: Неке од лингвистичких одлика староштокавских варијетета

Транскрибовани примери у староштокавским варијететима разноврснији су и мање уједначени у односу на претходне. У њима запажамо следеће:

1. У бљачком и крушевачком варијетету имамо прилично уједначено акцентогено место – старо, у коме су силазни акценти присутни и ван првог слога (*јучѐ, хотѐл, неиѝчим*). За нишки и пиротски варијетет карактеристичан је изговор са експираторним акцентом, са знатним разликама у месту акцента о чему сведоче подаци из наведене табеле.
2. У прва два варијетета примећена је парадигматска промена акцената, при чему се мења и врста основне прозодеме (*Бѐч – Бѐча; стрѝц – стрѝца*).
3. Ни у једном од четири староштокавска варијетета не бележимо преношење акцената на клитике (*не вѝлим; не мѝже; на мѐне*).
4. У свим варијететима карактеристична је редукција, тј. скраћивање поста акценатских дужина. Са друге стране, у говору представнице бљачког варијетета уочавамо постојање пре акценатских дужина у перфекту глагола, док је њихово одсуство карактеристично за остале варијетете. Иако у крушевачком варијетету пре акценатске дужине нису забележене, сигурни смо да би детаљнија анализа и снимање већег броја говорника са

¹⁶ Експираторни акценат за нишки и пиротски варијетет је из техничких разлога обележаван као краткоузлазни акценат.

поменуте језичке плохе показала њихово егзистирање. У овом случају, оне су биле маркер бљачког варијетета.

4.3. Трећи део истраживања: *Шта то чујемо и акустички проверавамо?* *Акустичка анализа вокалских форманата*

У наредним пасусима представимо резултате добијене акустичком анализом снимака. Представљање је организовано тако што је сваки вокал описан посебно у односу на регионално порекло говорника, јер се на тај начин јасно виде уочене разлике и сличности. О поређењу наших резултата са ранијим истраживањима можемо говорити у случају суботичког варијетета – јер је највећи број испитаника П. Ивића и И. Лехисте био са подручја Војводине, као и испитаници С. Гудурић, М. Марковић и И. Бјелаковић. Резултате везане за нишки урбани варијетет поредићемо са резултатима проф. др Татјане Пауновић, која је у својој докторској дисертацији проучавала вредности форманата нишког урбаног варијетета (о томе у поглављу број пет – *Дискусија*).

4.1. Вокал /a/

Израчунате просечне вредности¹⁷ кратког и дугог вокала *a* за сваког говорника, изражене у херцима, приказане су у табели 4.

Табела 4: Вредности форманата вокала /a/ кроз варијетете

ВАРИЈЕТЕТИ	ВОКАЛ /A/					
	КРАТКО /A/			ДУГО /A/		
	Ф1	Ф2	Ф3	Ф1	Ф2	Ф3
АПАТИНСКИ	686	1585	2511	785	1545	2666
СУБОТИЧКИ	746	1580	2745	831	1527	2904
БЕОГРАДСКИ	716	1605	2609	783	1584	2721
КРУШЕВАЧКИ	802	1627	2169	915	1674	2059
БЛАЧКИ	747	1614	2520	809	1572	2662
НИШКИ	885	1672	2852	859	1707	2735
ПИРОТСКИ	749	1485	2633	761	1537	2801

Као што резултати у табелама показују, вредности форманата различите су у зависности од регионалног порекла испитаника – још једном напомињући да су добијене вредности биле условљене реченичним контекстом, фонетским окружењем вокала, као и неким индивидуалним особеностим испитаника, као што је боја гласа. У апатинском варијетету вредности вокала су најниже што говори о благој затворености тог вока-

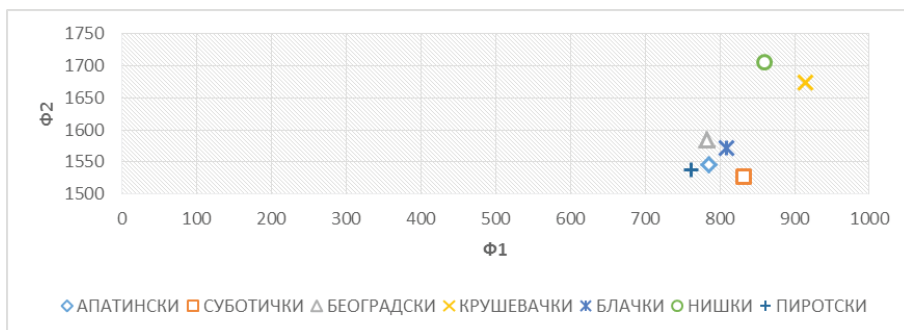
¹⁷ Јурај Бакран наводи просечне вредности Ф1, Ф2, Ф3, за вокал *a*, код одраслих женских особа у хрватском стандардном говору: Ф1=884; Ф2=1392; Ф3=2709 (БАКРАН 1996: 43).

ла у односу на остале говорнике, док је вокал *a* најотворенији у крушевачком варијетету. Запажамо да су вредности за $\Phi 1$ у кратким вокалима ниже, у односу на вредности у дугим вокалима, и да је та разлика јако уочљива – у свим варијететима, осим у нишком и пиротском, где помелута разлика постоји, али је много мање изражена у односу на остале варијетете. Вредности за $\Phi 1$, дакле, говоре о различитој отворености вокала *a* широм српске језичке територије, а највећа отвореност вокала *a* на крушевачком подручју је и очекивана. Још једно од занимљивих запажања тиче се корелације добијених вредности и отворености/затворености слога испитиване речи: отвореност слога утиче на повећање вредности форманата и обрнуто – затвореност слога утиче на пад вредности. У погледу периферности вокала ($\Phi 2$) такође можемо успоставити образац и видети његову условљеност фонетско-фонолошком позицијом у речима: вокал *a* има ниске вредности што значи да је он јако близак средишњем вокалском простору; нема неких значајних статистичких разлика у вредностима $\Phi 2$ у односу на то да ли је дуг или кратак вокал – што ће се видети код других вокала, али су вредности, генерално гледано, више у кратким слоговима, за разлику од нишког варијетета где кратак вокал има нешто нижу вредност и то говори о његовој померености ка задњем делу вокалског простора у односу на дуги вокал. Дакле, у крушевачком, нишком и пиротском варијетету забележене вредности су више у вокалима под дугим него под кратким акцентима и говоре о централизацији дугог вокала *a*, док у осталим варијететима вокал под кратким акцентом бележимо као такав.

Слика 1: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за **кратак вокал *a*** у седам урбаних варијетета српског језика

Слика 2: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за *дуги вокал а* у седам урбаних варијетета српског језика

4.2. Вокал /e/

Просечне вредности¹⁸ за прва три форманта ($\Phi 1$, $\Phi 2$, $\Phi 3$) код кратког и дугог акценованог вокала *e* дате су у наредној табели, такође изражене у херцима.

Табела 5: Вредности форманата вокала /e/ кроз варијетете

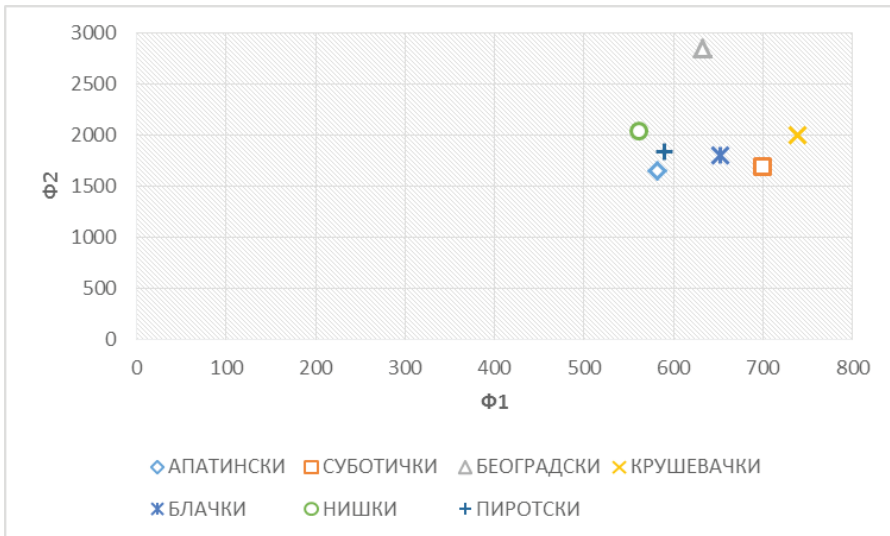
ВАРИЈЕТЕТИ	ВОКАЛ /E/					
	КРАТКО /E/			ДУГО /E/		
	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$
АПАТИНСКИ	582	1653	2532	552	1869	2634
СУБОТИЧКИ	698	1705	2648	496	2186	2922
БЕОГРАДСКИ	632	2854	2933	495	2168	2931
КРУШЕВАЧКИ	738	2002	2902	480	2146	2751
БЛАЧКИ	652	1800	2657	434	2235	2733
НИШКИ	560	2051	2978	558	2186	2965
ПИРОТСКИ	590	1842	2768	564	1926	2792

Вокал *e*, означен у литератури као полуотворен, различито је остварен у варијететима и на основу приложених вредности у табелама можемо закључити да је овај вокал јако маркиран у косовско-ресавским варијететима и да је један од акустичких показатеља регионалне припадности – пре свега, кратак вокал *e*. Његова вредност у крушевачком варијетету износи 738 Hz, што је за око 70 до 80 Hz више од нишког, пиротског или апатинског варијетета, у којима се његова полуотвореност и види. Вредност крушевачког кратког вокала *e* виша је од вредности вокала *a* у новоштокавским варијететима – пре свега апатинског, а вред-

¹⁸ Јурај Бакран наводи просечне вредности $\Phi 1$, $\Phi 2$, $\Phi 3$, за вокал *e*, код одраслих женских особа у хрватском стандардном говору: $\Phi 1=493$; $\Phi 2=2360$; $\Phi 3=2930$ (BAKRAN 1996: 43).

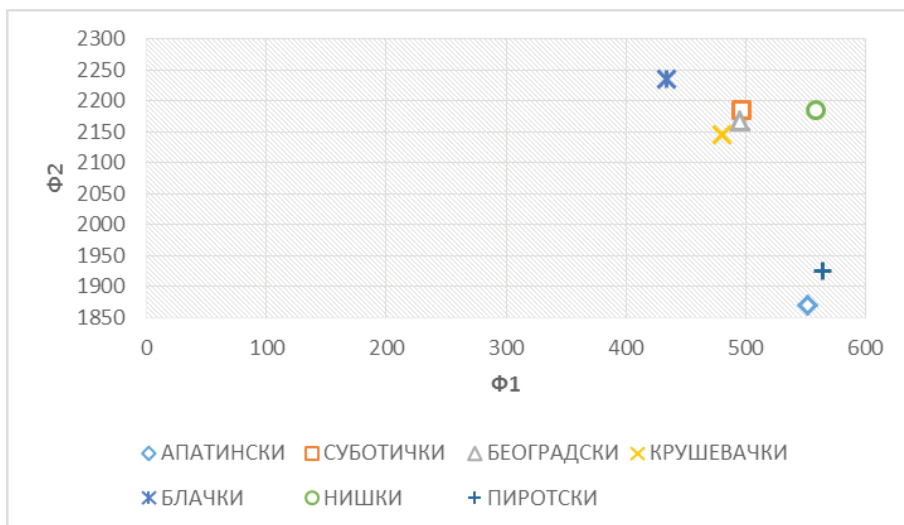
ности неких додатно сниманих примера, крећу се и преко 900 Hz. Овакви резултати указују на мало другачији статус вокала *e* у косовско-ресавским говорима који можемо означити као отворен вокал. Вредности за кратак вокал *e* знатно су више од вредности добијених анализом примера са дугим вокалом, с тиме што су разлике у нишком и пиротском варијетету присутне али знатно мање изражене него у осталим варијететима. Дакле, вокалски квантитет утиче на реализацију вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ код вокала. И код вокала *e* је отвореност вокала утицала на повећање добијених вредности. На основу вредности другог форманта, који говори о периферности вокала, треба истаћи генералну чињеницу да су веће вредности остварене под дугим, него под кратким акцентом, односно, да са смањењем вокалског квантитета опада и вредност другог форманта, што указује на централизацију вокала – изузев београдског варијетета код кога разлика између кратког и дугог вокала износи 682 Hz у корист кратког вокала. Гледајући вредности према испитиваним варијететима, најниже вредности измерене су у апатинском варијетету, што говори о периферности вокала, за разлику од београдског варијетета у коме су измерене просечне вредности највише и гоовре о централизацији вокала.

Слика 3: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за **кратак вокал *e*** у седам урбаних варијетета српског језика

Слика 4: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за дуги вокал *e* у седам урбаних варијетета српског језика

4.3. Вокал /и/

Вокал *и* јесте најзатворенији вокал у српском вокалском систему те су вредности првог форманта ($\Phi 1$) ниске, док се читава нагли скок у вредностима другог форманта. У табели се налазе просечне вредности¹⁹ кратког и дугог акцентованог вокала *и* за сваког испитаника, изражене у херцима.

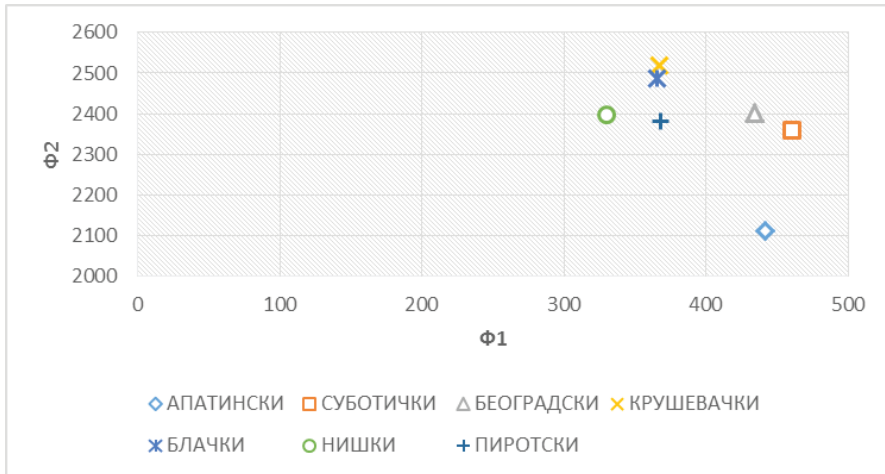
Табела 6: Вредности форманта вокала /и/ кроз варијетете

ВАРИЈЕТЕТИ	ВОКАЛ /И/					
	КРАТКО /И/			ДУГО /И/		
	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$
АПАТИНСКИ	442	2110	2718	405	2225	2876
СУБОТИЧКИ	460	2360	3097	406	2423	3064
БЕОГРАДСКИ	434	2401	2937	363	2549	3119
КРУШЕВАЧКИ	367	2518	2969	322	2526	3497
БЛАЧКИ	366	2487	2952	372	2343	2780
НИШКИ	330	2399	2965	340	2393	2987
ПИРОТСКИ	368	2382	2876	378	2165	2598

¹⁹ Јурај Бакран наводи просечне вредности $\Phi 1$, $\Phi 2$, $\Phi 3$, за вокал *и*, код одраслих женских особа у хрватском стандардном говору: $\Phi 1=302$; $\Phi 2=2623$; $\Phi 3=3246$ (BAKRAN 1996: 43).

Приложене вредности сведоче о затворености вокала *и* у свим испитиваним варијететима, с тиме да су вредности у апатинском и суботичком варијетету нешто више биле у односу на друге. Утицај вокалског квантитета није пресудан у реализацији вокала *и* – изузев београдског варијетета у коме је разлика кратког и другог акцентованог *и* 71 Hz у корист кратког акцентованог *и*. Вредности за други формант (Ф2) више су у дугом акцентованом слогу, за разлику од кратког, и та чињеница говори о периферности дугог вокала *и*, односно – редукцијом квантитета вокал тежи померању ка средишњем делу простора. У бљачком варијетету вредност за Ф2 код дугог акцентованог вокала нешто је нижа, те вокал на овом простору бележимо као централнији у односу на друге варијетете. Сличну ситуацију имамо и у нишком и пиротском варијетету.

Слика 5: Графички приказ вредности Ф1 и Ф2 за **кратак вокал и** у седам урбаних варијетета српског језика

Слика 6: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за дуги вокал *и* у седам урбаних варијетета српског језика

4.4. Вокал /o/

Просечне вредности²⁰ код сваког говорника за прва три форманта дате су у табели и изражене су у херцима.

Табела 7: Вредности форманта вокала /o/ кроз варијетете

ВАРИЈЕТЕТИ	ВОКАЛ /O/					
	КРАТКО /O/			ДУГО /O/		
	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$
АПАТИНСКИ	557	1389	2518	517	1155	2582
СУБОТИЧКИ	633	1338	2701	495	1201	2782
БЕОГРАДСКИ	546	1214	2870	504	1109	2731
КРУШЕВАЧКИ	711	1433	2615	499	1001	3045
БЛАЧКИ	651	1286	2709	509	1019	2941
НИШКИ	548	1263	3006	526	990	2981
ПИРОТСКИ	553	1243	2754	520	1053	2774

О вокалу *o* говоримо као о полуотовреном вокалу о чему сведоче ниске вредности првог форманта. Спектралном анализом ексцерпираних примера и рачунањем просечних вредности у сваком варијетету добили

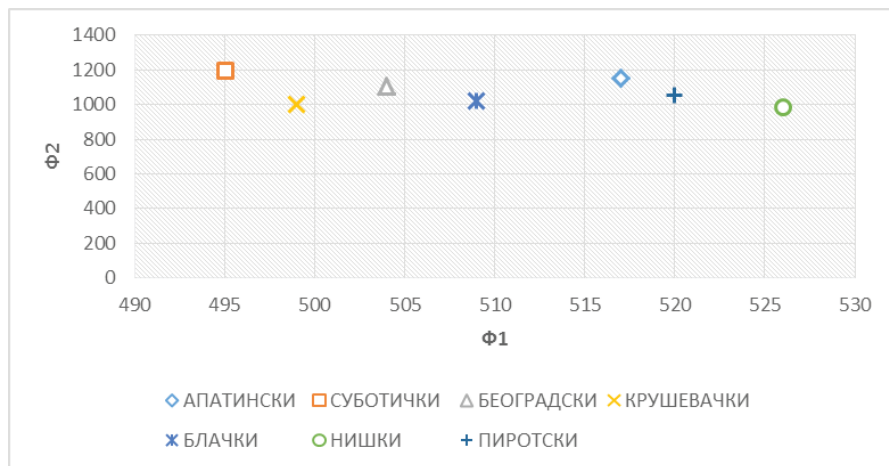
²⁰ Јурај Бакран наводи просечне вредности $\Phi 1$, $\Phi 2$, $\Phi 3$, за вокал *o*, код одраслих женских особа у хрватском стандардном говору: $\Phi 1=576$; $\Phi 2=980$; $\Phi 3=2776$ (БАКРАН 1996: 43).

смо занимљиве податке, посебно када је реч о косовско-ресавским говорима, код којих је вокал *o* још један регионални маркер, поред вокала *e*. Наиме, његове вредности код крушевачког говора иду до 711 Hz, што одговара забележеним вредностима првог форманта за вокал *a* у неким новоштокавским поднебљима. У бљачком варијетету бележимо, такође, високу вредност за вокал *e* (651 Hz), али и у суботичком (633 Hz). О утицају вокалског квантитета на реализацију можемо говорити код вокала *o* и то тако да су вредности више у кратким акцентованим слоговима, у односу на дуге. Та разлика је најизраженија у крушевачком варијетету и износи 212 Hz; у бљачком износи 142 Hz, а најмање је изражена у нишком (22 Hz), односно пиротском (33 Hz). Вредности другог форманта више су у кратким акцентованим слоговима и говоре о централизацији кратког вокала *o*. Највише вредности забележене су у крушевачком варијетету – најцентрализованарији вокал, док је најнижа вредност забележена у београдском варијетету – најперифернији вокал.

Слика 7: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за **кратак вокал o** у седам урбаних варијетета српског језика

Слика 8: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за дуги вокал *о* у седам урбаних варијетета српског језика

4.5. Вокал /y/

Просечне вредности²¹ за у, дате су у наредној табели и изражене су у херцима:

Табела 8: Вредности форманата вокала /y/ кроз варијетете

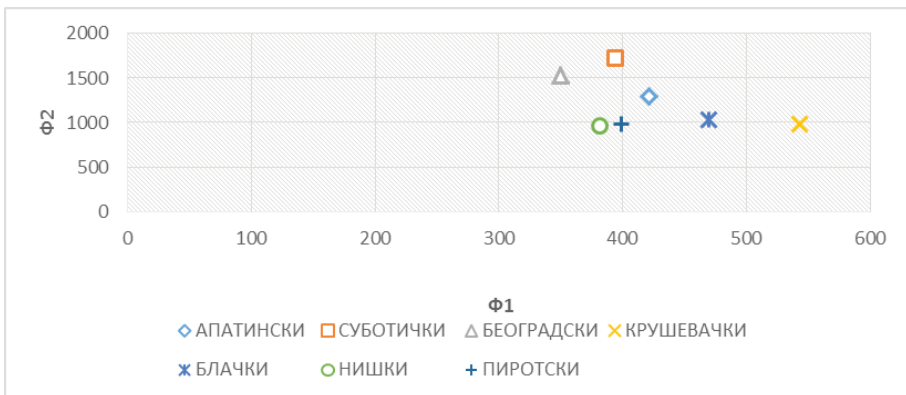
ВАРИЈЕТЕТИ	ВОКАЛ /y/					
	КРАТКО /y/			ДУГО /y/		
	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$	$\Phi 1$	$\Phi 2$	$\Phi 3$
АПАТИНСКИ	421	1299	2684	437	886	2284
СУБОТИЧКИ	499	1069	2848	490	800	2788
БЕОГРАДСКИ	350	1530	2536	382	950	2737
КРУШЕВАЧКИ	543	983	2516	460	877	2588
БЛАЧКИ	470	1028	2832	459	899	2787
НИШКИ	381	965	2748	383	957	2666
ПИРОТСКИ	399	978	2544	400	965	2501

Просечне вредности срачунате за вокал у упућују на следеће чињенице: вредности за $\Phi 1$ код кратких и дугих вокала су сличне у апатинском, суботичком, донекле београдском, бачком, нишком и пиротском

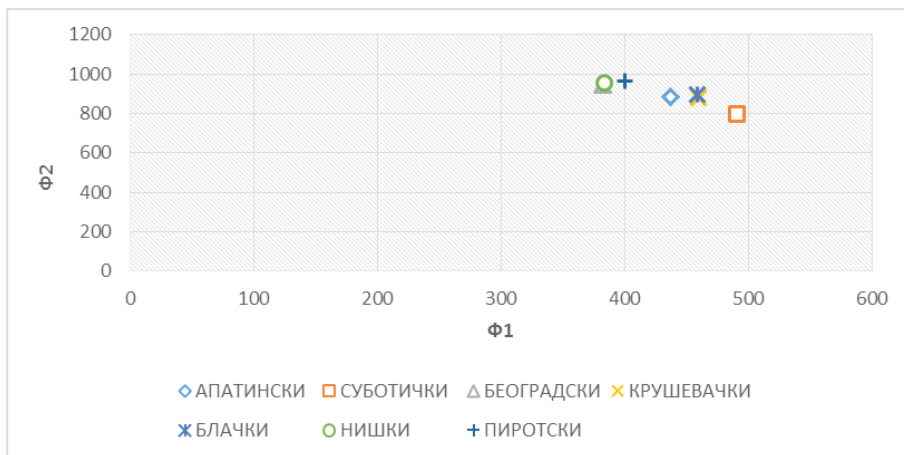
²¹ Јурај Бакран наводи просечне вредности $\Phi 1$, $\Phi 2$, $\Phi 3$, за вокал у, код одраслих женских особа у хрватском стандардном говору: $\Phi 1=353$; $\Phi 2=758$; $\Phi 3=2764$ (BAKRAN 1996: 43).

што наводи на закључак да тонски квантитет не игра велику улогу у реализацији поменутог вокала. Нешто више вредности срећу се код дугих вокала. Насупрот њима, у крушевачком варијетету запажамо знатно вишу вредност за $\Phi 1$ под кратким акцентованим вокалом – 543 Hz, те овај вокал можемо посматрати као полуотворен у крушевачком варијетету. Вредности за $\Phi 2$ знатно су ниже у дугим него у кратким акцентованим вокалима, те можемо закључити да се са повећањем квантитета смањује централизација вокала. Најперифернији вокал, према вредностима $\Phi 2$ и у кратким и у дугим акцентованим вокалима, присутан је у крушевачком варијетету, а најцентрализовананији у београдском. У нишком и пиротском варијетету нема скоро никакве разлике у реализацији вокала у која би била условљена вокалским квантитетом – разлике су минималне, од 5 Hz у нишком, односно, 13 Hz у пиротском у корист кратког вокала.

Слика 9: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за **кратки вокал** у у седам урбаних варијетета српског језика

Слика 10: Графички приказ вредности $\Phi 1$ и $\Phi 2$ за дуги вокал у у седам урбаних варијетета српског језика

5. Дискусија

Интерпретацију добијених резултата започећемо одговорима на полазна питања која су била главни темељ и водич кроз извршени експеримент, осврћући се на резултате из релевантних извора:

1. Које параметре испитаници препознају као маркиране за одређени варијетет?

На основу анализе наших резултата видимо да испитаници најпре уочавају акцентогено место као најзначајнији параметар регионалне припадности; други аудитивни параметар односи се на (не)преношење акцената на клитике, односно префиксе – код свих новоштокавских варијетета испитаници су уочавали преношење акцената у оквиру негираних, сложених, односно, префиксираних глагола, а код апатинског варијетета главни показатељ на који су реаговали било је преношење акцената са заменице на проклитику (пример: *на мене*). Даље, испитаници су уочавали отвореност/затвореност акценатованих вокала, посебно у крушевачком варијетету који су на основу поменутог параметра препознавали као такав.

Постојање једног, односно више акцената, у говору одређеног представника варијетета, испитаници су запажали врло успешно: нишки и пиротски говор оцењивали су као варијетете са једним акцентом, где је *све кратко, ништа дуго, све исто*. Код новоштокавских варијетета јасно су уочавали постојање и дугих и кратких акцената, пре свега, реагујући

на дуге акценте. У апатинском варијетету запажали су наглашеност неакцентованих вокала, тј. постојање поста акценатских дужина – *најизраженије у односу на све друге говорнике*.

Певљивост, равноћа, развлачење – били су епитети којима су испитаници описивали варијетете, тиме истичући њихову тонску, односно, интонацијску страну. Мада су ови коментари били у мањини, ипак су постојали и значајни су показатељи да испитаници уочавају интонацијске разлике међу варијететима – иако оне нису биле предмет нашег испитивања.

2. Које су акустичке вредности за Ф1, Ф2 и Ф3 измерене у испитиваним варијететима и шта нам оне говоре?

Најпре, овде треба истаћи нека генерална запажања која су уочена приликом анализе ексцерпираних примера, а огледају се у следећем: иако примери нису представљени у раду, (због ограниченог простора) запажено је да узлазност/силазност акцената није утицала на вредности форманата; акценатски квантитет утиче на реализацију вредности форманата и то на тај начин што код вокала *a* оне расту са порастом квантитета, код средњих вокала *e* и *o* оне расту са смањивањем квантитета – дакле, под кратким акцентованим слогом више су вредности, док код вокала *u* и *y* квантитет није био битан за реализацију вокала, изузев крушевачког варијетета; даље, отвореност/затвореност слога показала се као битан лингвистички параметар који утиче на реализацију вредности на тај начин што у отвореном слогу имамо веће вредности, него што је то случај код затворених слогова.

Наши резултати донекле се поклапају са резултатима ранијих истраживања, о чему сведоче горенаведене чињенице, а како наш циљ није био опис појединачних варијетета већ поређење истих, позваћемо се на раније изнете резултате – код суботичког, односно нишког и пиротског варијетета: резултати П. Ивића и И. Лехисте говоре о утицају квантитета код реализације вокала *a* на тај начин што се оне повећавају код дугих слогова (IVIĆ–LEHISTE 1996). И наши резултати поклапају се са њиховим, а разликују од резултат М. Марковић и И. Бјелаковић код којих није забележена значајна разлика између кратког и дугог *a* (MARKOVIĆ–VJELAKOVIĆ 2006: 342). Код вокала *e* и *o* вредности су више код кратких вокала, што је у складу са ранијим истраживањима (IVIĆ–LEHISTE 1996; MARKOVIĆ–VJELAKOVIĆ 2006). Вокали *u* и *y* централизованији су код кратких вокала – забележена централност није превише изражена те се не може сматрати особином која утиче на вокалски квалитет, што је у складу са истраживањима Ивића и Лехисте (изузев треће групе испитаника) код којих је забележена централизација дугог вокала *y*. Наши

резултати показују да се у крушевачком варијетету вокал у може сагледати као полуотворен и да вокалски систем тог краја поприма другачију димензију у односу на стандардни језик.

Вредности кратких вокала *e* и *o* у крушевачком варијетету знатно се разликују од осталих – изузев бљачког у коме бележимо слично стање, али са мало нижим вредностима. Наиме, у њима су вредности првих форманата високе, и показатељи су отворености вокала у овом варијетету: оне се крећу од 738 Hz за вокал *e*, до 711 Hz за вокал *o*. Њихове вредности више су од добијених вредности за, апатински вокал *a* – најотворенији вокал српског језика, и заиста их можемо означити регионалним маркерима за косовско-ресавске говоре, поготову крушевачке зоне. Вредности за вокал у такође су нешто више у крушевачком варијетету, насупротив вокалу *u* који се у ексцерпираним примерима није показао отовренијим него у осталим варијететима.

За *нишки* варијетет карактеристична је чињеница на коју упућује и Т. Пауновић, проучавајући вредности форманата нишког урбаног варијетета, а то је: квантитет вокала утиче на реализацију вредности форманата, али је много мање изражено него што је то случај са стандардним српским језиком, или косовско-ресавским варијететима, на шта упућују и наши резултати (PAUNOVIĆ 2002: 466).

3. Да ли су ставови испитаника у спреси са аудитивним и акустичким параметрима које су они перцепирали као такве?

Због корелације ставова, изнесених у претходном раду, и аудитивно-акустичких параметара обрађених у овом, укратко ћем поновити резултате²² који се тичу ставова испитаника према испитиваним варијететима. Као најповољнији у смисли престижа оцењен је београдски, а најнеповољније пиротски говор; као најстандарднији, оцењени су апатински и суботички варијетети, а као најисправнији београдски што упућује на следеће: јака регионална маркираност утиче на давање оцена, на тај начин што се они оцењују као стандардни, али не и као исправни.

Са друге стране, постављамо питање зашто је пиротски варијетет негативније оцењен од крушевачког или бљачког варијетета, код којих имамо велику отвореност вокала *o* и *e* који су изразити регионални маркери? Одговор на питање треба потражити у коментарима испитаника, који су, заиста, добри показатељи и водичи кроз наше варијетете: „раван, монотон, све је кратко, неписмен, акценат је на последњем слогу“. Дакле, јачи параметри за оцењивање одређеног варијетета јесу акценто-

²² Изнети резултати односе се на укупну популацију, представљени као збир мишљења бљачких и нишких средњошколаца, с тиме што ће у једном сегменту интерпретације бити направљена дистинкција.

гено место и непостојање узлазних тонова у акцентованим речима, него отвореност вокала. Испитаници су аудитивне, лингвистичке маркере стављали у први план и давали негативније оцене испитаницима због истих. У бљачком и крушевачком варијетету, такође имамо старо стање, с тиме што је у многим примерима извршено померање акцената у метато-нијском духу у корист стварања дугоузлазне прозодеме.

Ако завиримо у резултате на нивоу група, као и у отворене коментаре, видећемо да су бљачки средњошколци као негативну страну крушевачког варијетета оценили отвореност вокала и да мереју људима са стране што њихов говор повезују са истим. Шта о томе кажу наши резултати? Са једне стране, наведена тврдња показала се као тачна јер јер заиста забележена велика отвореност вокала *o* и *e* у крушевачком варијетету, која у неким примерима, ван проучаваних, иде и до 900 Hz. Са друге стране, и у бљачком варијетету је присутна отвореност поменутих вокала, а разлика у вредностима између ова два варијетета креће се од 86 Hz за вокал *e*, односно 60 Hz за вокал *o*. Дакле, да ли бљачки средњошколци уочавају већу отвореност вокала у крушевачком варијетету, или, пак, нису свесни своје отворености када пред собом имају крушевачки варијетет, остаје као питање за будућа и додатна истраживања.

6. Још нека запажања као усмереност за будућа истраживања и закључак

Спроведено истраживање представља значајан корак у проучавању како перцептивних тако и акустичких аспеката у језику. Имајући у виду да оваква истраживања недостају код мањих језика, какав је српски, истраживање можемо сматрати битним сегментом и значајним кораком за једну овакву област. У наредном поглављу износимо још нека запажања, тј. још неке од уочених параметара који ће бити подвргнути акустичкој анализи.

Пре свега, потребно је позабавити се вокалским квантитетом, тј. трајањем вокала, чија је различитост забележена на нивоу варијетета – темељно, поредећи добијене резултате са ранијим истраживањима из релевантних извора. Посебну пажњу треба посветити неиспитаним варијететима, бљачком и крушевачком, са једне, београдским са друге стране, и нишком и пиротском са треће, за које постоје тврдње да је вокалски квантитет присутан мада не у оној мери у којој је уочљив у стандардном језику (PAUNOVIĆ 2002).

Када је реч о анализи посттонијских вокала, потребно је измерити трајање и вредност форманата код истих, јер су многи коментари средњошколаца упућивали на то, ставивши ову одлику на прво место у

разликовању апатинског варијетета у односу на друге. Међутим, потребно је позабавити се акустичком анализом предакценатских дужина које су аудитивним путем забележене у косовско-ресавским говорима²³ и чија испитивања недостају, а била би значајна у сваком погледу.

Проучавање интонацијских и ритмичких одлика у варијететима једно је од актуелних акустичких питања у науци, те би било драгоцену вршити емпиријска истраживања оваквог типа како у стандардном језику тако и у дијалектима.

На крају бисмо додали да је битно проучавати одабаране варијетете, у што разноврсније дизајнираним експериментима, темељно – свесни чињенице да такав посао захтева велики рад. Остаје још доста посла на овом пољу и акустичари ће морати да се позабаве проучавањем горе-наведених параметара, правећи корелацију са социјалним факторима и перцепцијом, чија ће веза дати богате резултате који ће бити смернице свима онима који се баве проучавањем језика.

Ако се вратимо на почетни део рада и поново прочитамо уводне, теоријске речи, можемо закључити да је вредност соцофонетских истраживања вишеструка, што и показују резултати изнети у овом раду. Перцепција и опис варијетета заиста јесу значајни путокази за проучавање једног језика и пружају важне информације о аудитивним и акустичким елементима као показатељима регионалне припадности сваке особе.

Цитирана литература

- БОШЊАКОВИЋ, Жарко. „Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада“. У БОШЊАКОВИЋ, Жарко (ур.). *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине, Лингвистичке свеске 8*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 2009, 79–110.
- ГУДУРИЋ, Снежана. *О природи гласова*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- ИВИЋ, Павле. *Српскохрватски дијалекти: њихова структура и развој. Књига I. Општа разматрања и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 1994.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. *Силазни акценати ван првог слога (дијалекат – стандард)*. Путеви и дometri дијалекатске лексикографије. Ниш: Филозофски факултет, 2014, 305–313.

²³ У мастер тези, одбрањеној 4. 9. 2015. године на Филозофском факултету у Нишу, говорили смо о редукацији предакценатских дужина у бљачком говору и њиховом постојању у перфекту глагола и генитиву именица – пре свега, у множини, где дужина има сменатичку улогу. Верујемо да забележено стање може бити јасан показатељ у ком правцу би требало бирати корпус за будућа акустичка истраживања.

- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. „Прилог проучавању природе акцената у српском језику“, *Српски језик* XXI, Београд: Филолошки факултет, 2016, 627–639.
- СРЕДОЈЕВИЋ, Дејан. „Препознавање новосадског изговора и ставови према њему“. У ВАСИЋ, Вера и Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новог Сада, Свеска 2, Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 2001, 378–399.
- БАКРАН, Juraj. *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika, 1996.
- BEZOOIJEN, Rene & Charlotte Gooskens. „Identification of Language Varieties: The Contribution of Different Linguistic Levels“. *Journal of Language and Social Psychology* 18/31, 1991, 31–48.
- CLOPPER, Cynthia. *Linguistic experience and the perceptual classification of dialect variation*. Phd Thesis, Department of Linguistic and Program in Cognitive Science Indiana University. August 2004.
- CLOPPER, Cynthia & Ann Bradlow. „Perception of dialect variation in noise: Intelligibility and classification“. *Language and speech* 51, 2008, 175–198.
- CLOPPER, Cynthia & David Pisoni. „Some New Experiments on Perceptual Categorization of Dialect Variation in American English: Acoustic Analysis and Linguistic Experience“. *Research on spoken language processing*. Progress Report No. 26 (2003-2004), Indiana University Press. 29–46.
- CLOPPER, Cynthia, Brianna Corney & David Pisoni. „Effects of Talker Gender on Dialect Categorization“. *Journal of Language and Social Psychology*, 24/2/182, 2005, 182–206.
- COUPLAND, Nikolas. „Hark, hark, the lark: Social motivations for phonological style-shifting“. *Language and Communication* 5, 1985, 153–171.
- COUPLAND Nikolas. „Language, situation and the relational self: Theorizing dialectstyle in sociolinguistics“, In: ECKERT, Penny & John Rickford (ed.). *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 185–210.
- COUPLAND Nikolas. „Introduction: Sociolinguistics and globalisation“. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (4), 2003, 365–472.
- COUPLAND, Nikolas & Hywel Bishop. „Ideologised values of British Accents“. *Journal of Sociolinguistics* 11/1, 2007, 74–93.
- HAY Jennifer & Katie, Drager. „Sociophonetics“. *Annual Review of Anthropology*, 36, 2007, 89–103.
- IVIĆ, Pavle i Ilse, Lehiste. „Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u savremenom srpskohrvatskom jeziku III“. Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, X, 1967, 55–95.

- LABOV, William. *The Social Stratification of English in New York City*, Washington DC: Center for Applied Linguistics, 1966.
- LABOV, William. *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972a.
- LABOV, William. *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972b.
- LABOV, William, Yaeger Malcah & Richard Steiner. *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*. Philadelphia: U.S. Regional Survey, 1972c.
- LADEFOGED, Peter. *A course in Phonetics*, Los Angeles: University of California, 2001.
- LADEFOGED, Peter. *Phonetic Data Analysis: An Introduction to Fieldwork and Instrumental Techniques*, Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- LADEFOGED, Peter. *Vowels and Consonants: an Introduction to the Sounds of Languages*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- MARKOVIĆ, Maja i Isidora Bjelaković. „Neke akustičke karakteristike vokala u govoru Novog Sada“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXI, 2006, 327–346.
- NIEDZIELSKI, Nancy. Acoustic analysis and language attitudes in Detroit. *Upenn Working Papers in Linguistics*, 3/1, 1996, 73–85.
- NIEDZIELSKI, Nancy. The effect of social information on the Perception of Sociolinguistic variables, *Journal of Language and Social Psychology* 18/1, 1999, 62–85.
- PAUNOVIĆ, Tatjana. *Fonetsko-fonološka interferencija srpskog jezika u percepciji i produkciji engleskih vokala*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Nišu, 2002.
- PECO, Asim. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga, 1985.
- PLETIKOS, Elenmari. *Akustičke i perceptivne osobine naglasaka riječi u hrvatskim naddijalektalnim govorima* (<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5705/1/Akustičke....pdf>).
- PURNELL, Thomas, William Idsardi & John Baugh. „Perceptual and Phonetic Experiments on American English Dialect Identification“. *Journal of Language and Social Psychology*, 18/10, 1999, 10–30.
- TALIGAMONTE, Sali. *Analysing Sociolinguistic Variation*, UK: Cambridge Univ. Press, 2006.
- THOMAS, Erik. „An acoustic analysis of vowel variation in New World English“. *Am. Dial. Soc.* Vol. 85, 2001.
- THOMAS, Erik. „Sociophonetic Applications of Speech Perception Experiments“. *American speech*, Vol. 77, No. 2, 2002, 115–147.

- THOMAS, Erik. „Sociophonetics“. In: BAYLEY, Robert & Celi Lucas (ed.). *Sociolinguistic Variation: Theories, Methods, and Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2007, 215–233.
- THOMAS, Erik. *Sociophonetics: An Introduction*, Basingstoke, U.K./New York, Palgrave, 2011.
- TRUDGILL, Peter. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974.
- VIERU-DIMULESCU, Bianca & Philippe Boula de Mareüil. „Perceptual identification and phonetic analysis of 6 foreign accents in French“. *Interspeech*, 2006, 441–444.
- WOEHLING, Cecile & Philippe Boula de Mareüil. „Identification of regional accents in French: perception and categorization“. *Interspeech*, 2006, 1511–1514.

Nina Lj. Sudimac

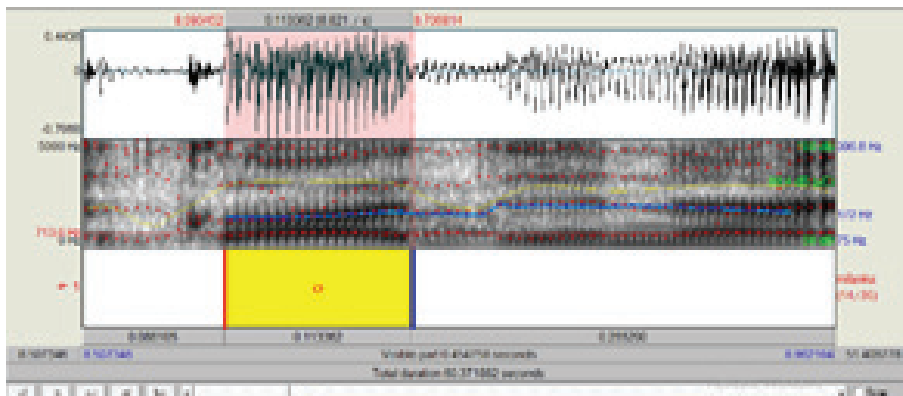
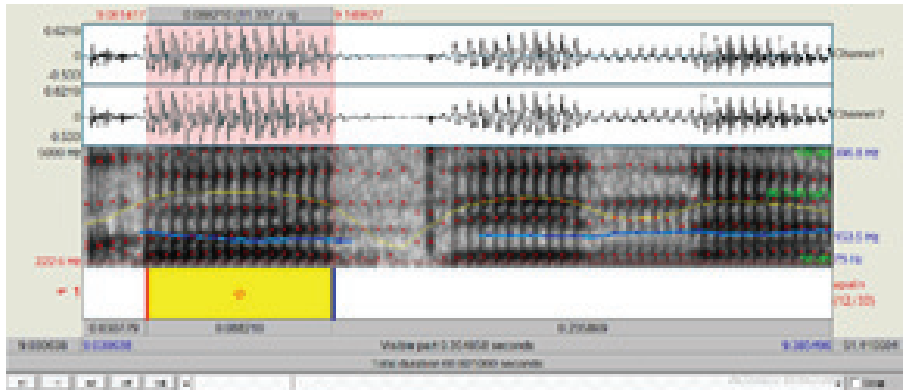
SOCIOPHONETIC VIEW OF SERBIAN LANGUAGE VARIETIES – PERCEPTION. ACOUSTICS. ATTITUDES.

In the paper the acoustic and linguistic characteristics of seven urban varieties have been associated with the attitudes that 102 participants assigned to the speakers – the representatives of the selected varieties. First of all, the participants' perceptive power was analyzed by having them write open comments and specify the parameters that they use in the identification of the regional affiliation of speakers. After this, the analyzed characteristics were isolated as auditory/linguistic on one hand, and acoustic on the other hand, and they were subjected to the spectral analysis using Praat software package. The acoustic analysis included the comparison of formant frequencies – F1, F2, F3 – the qualities that indicate the degree of openness, as well as the position of vowels. The participants' perceptive power, the open comments and the descriptions of the regional varieties were related to the results of the acoustic analysis and the paper shows the relation between the presented attitudes and the results, as well as which parameters were depicted as stronger arguments for assigning ratings.

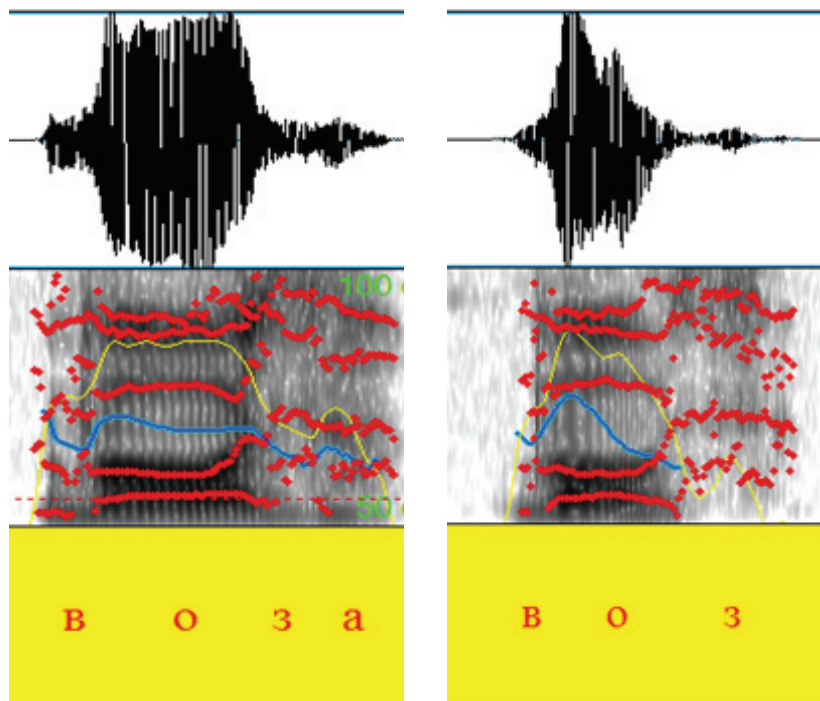
Key words: sociophonetics, acoustic phonetics, prosody, Serbian, varieties, perception, attitudes

Прилози

Прилог број 1: Слика крушевачког (1) и апатинског (2) вокала о у речи година

Прилог број 2: Реализација вокала а на примеру апатинског варијетета у отвореном (1) и затвореном (2) слогу

Прилог број 3: Подаци о информаторима

иницијали	пол	година рођења	место
М.К.	Ж	1990.	Апатин
С.К.	Ж	1990.	Суботица
Ј.П.	Ж	1993.	Београд
А.П.	Ж	1991.	Крушевац
Т.П.	Ж	1990.	Блаце
И.П.	Ж	1991.	Ниш
А.Ж.	Ж	1994.	Пирот

ИСТРАЖИВАЊА
RESEARCH

